

УДК 373.1

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.216622>

Наталія Мукан, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка"

Лариса Козіброда, кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
доцент кафедри фізичного виховання
Національного університету "Львівська політехніка"

ІНТЕГРАЦІЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СЕРЕДОВИЩЕ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

У статті висвітлено специфіку процесу утвердження гуманних поглядів і позицій щодо людей з особливими потребами, незалежно від їхніх фізичних, психічних, інтелектуальних, культурно-етнічних, мовних тощо особливостей, який простежується у міжнародних документах, що сприяли визнанню їх рівноцінними членами людської спільноти, утвердженню їхніх прав на повноцінне життя у суспільстві. Проведено аналіз інтеграції учнів з особливими освітніми потребами в середовище загальноосвітньої школи крізь призму міжнародної освітньої політики.

Ключові слова: діти особливими освітніми потребами; інтеграція; середовище загальноосвітньої школи; освітня політика; міжнародна освітня політика.

Лит. 14.

Nataliya Mukan, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Pedagogy and Innovative Education Department
Lviv Polytechnic National University

Larysa Kozibroda, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Physical Training Department
Lviv Polytechnic National University

THE INTEGRATION OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS INTO THE PUBLIC-SCHOOL ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL EDUCATIONAL POLICY

The article highlights the specificity of the process of establishing humane views and attitudes towards people with special needs, regardless of their physical, mental, intellectual, cultural, ethnic, linguistic, etc. features, which can be traced in international documents that contributed to their recognition as equal members of the human community affirmation of their for comprehensive life in society. The education of children with special educational needs in recent years has been the subject of active debate in modern pedagogical science. First, this applies to research on finding the optimal model of education for these children, which is reflected in the works of a number of scientists.

The specifics of the implementation of policies in the field of inclusive schooling, implemented by the governments of developed countries, are revealed: coverage of all children, despite individual differences or difficulties; adoption of the principle of inclusive education in the form of a law or a political declaration; development of demonstration projects and encouragement of exchange of experience with other countries; creation of decentralized and joint mechanisms for planning, monitoring and evaluation of educational services for children and adults with special educational needs; encouraging the participation of parents, communities and organizations of persons with disabilities in the planning and decision-making processes to meet special educational needs; efforts to develop strategies for early identification of such needs, as well as professional aspects of inclusive education; ensuring of the establishment and implementation of teacher training programs to provide education for people with special educational needs in public schools.

It is noted that the integration of people with special educational needs into the academic environment of public school involves the recognition and consideration of different opportunities and needs of students, providing different types and rates of learning according to students' abilities, implementing the appropriate organizational structure, teaching and educational strategies, providing necessary additional assistance and support.

Emphasis is placed on several measures necessary for the socialization of people with special educational needs in the academic environment.

Prospects for further research are identified.

Keywords: children with special educational needs; an integration; secondary school environment; educational policy; international educational policy.

Постановка проблеми. Навчання дітей з особливими освітніми потребами протягом останніх років стало предметом активних дебатів у сучасній педагогічній науці. Передусім це стосується досліджень щодо пошуку оптимальної моделі

організації навчання для цих дітей. Соціально-політичні й економічні зміни у різних країнах світу у кінці XX – початку XXI ст. зумовили радикальні зміни у свідомості людства, особливо це стосується системи вартостей, що, зі свого боку, формує майбутній цивілізаційний розвиток найбільш успішних країн як у внутрішній, так і зовнішній політиці.

Багатолітня боротьба проти будь-яких форм дискримінації у світі забезпечила формування й утвердження нової соціокультурної норми – поваги до розмаїття відмінностей між людьми – расових, етнічних, культурних тощо. Такі трансформації суспільної свідомості стали могутнім поштовхом до зміни ставлення до людей з особливими потребами, обмеженими можливостями, особливостями розвитку. Історія людства демонструє широкий діапазон позицій у ставленні держави і суспільства до таких осіб – від ненависті, агресії, зневаги до терпимості, підтримки, взаємодії.

Мета дослідження: проаналізувати особливості інтеграції учнів з особливими освітніми потребами в середовище загальноосвітньої школи через призму міжнародної освітньої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прогресивним кроком слід визнати теоретичні дослідження сутності та специфіки інклюзивної освіти і методологічних основ її впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів В. Бойка, К. Оганян та О. Копитенової [1], Г. Давиденко [3], Н. Заєркової та А. Трейтак [5], С. Іноземцевої [7], Н. Софій [13] та ін.). Позитивної оцінки заслуговують методичні напрацювання Т. Скрипника [12] із питань модифікації навчального середовища в інклюзивних умовах початкової школи та організації роботи з батьками і фахівцями для вдосконалення практики навчання, виховання і корекції розвитку дітей із особливими освітніми потребами та без них.

Аналіз значної кількості наукової літератури засвідчує намагання науковців досліджувати окремі аспекти підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Однак в Україні бракує студій комплексного розв'язання проблеми інклюзії через призму міжнародної освітньої політики.

Виклад основного матеріалу. Процес утвердження гуманних поглядів і позицій щодо людей з особливими потребами чітко простежується у міжнародних документах, що сприяли визнанню їх рівноцінними членами людської спільноти, утвердженню їхніх прав на повноцінне життя у суспільстві, зокрема

Європейській соціальній хартії (1961), Декларації соціального прогресу та розвитку (1969), Декларації про права розумово відсталих осіб (1975), Стандартних правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993) тощо. Тож сучасний період нашого життя, девізом якого можна визначити лозунг “рівні права – рівні можливості”, ознаменований прагненням людства до максимальної інтеграції осіб з особливими потребами в суспільство, забезпечення їм рівних можливостей для активної участі в різних сферах суспільної життєдіяльності, створення умов для максимально можливого самостійного, повноцінного життя [4, 5].

У контексті трансформації ставлення суспільства до осіб з особливими потребами відбувалося переосмислення їхніх потреб, свобод, прав, у тому числі й одного з основних соціокультурних прав людини – права на освіту. Переконливим свідченням цього є Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960), ратифікована понад сотнею країн світу. Виходячи з права кожної людини на освіту, документ утверджує принцип неприпустимості дискримінації у сфері освіти за будь-якими ознаками. Зокрема, йдеться про недопущення надання жодних переваг чи обмеження за фізичними, культурними, етнічними, релігійними, соціальними, матеріальними тощо особливостями, що передбачає знищення або порушення рівності відносно у галузі освіти, як от обмеження доступу до освіти, лімітування освітніх можливостей, неоднаковість рівня і якості освітніх послуг тощо.

З метою ліквідації або попередження дискримінації документ зобов'язує уряди країн скасувати всі законодавчі постанови і адміністративні розпорядження, які містять дискримінаційні положення, і припинити адміністративну практику дискримінаційного характеру в галузі освіти, а натомість забезпечити умови для реалізації права кожної людини на якісну освіту як передумову її успішної самореалізації в різних сферах життя. Положення Конвенції обґрунтовують освіту не як привілей, а основне право людини, підкреслюють зобов'язання країн щодо забезпечення безкоштовного та обов'язкового навчання, виключають будь-яку форму дискримінації і сприяють утвердженню рівності можливостей в галузі освіти. Документ усебічно охоплює право на освіту і є потужним інструментом для забезпечення справедливої і якісної освіти для всіх.

Ключові позиції Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти набули подальшого розвитку у Всесвітній декларації про освіту для

всіх (1990), яка втілює зобов'язання забезпечити отримання кожною дитиною і дорослим якісної базової освіти. В її основі – визнання незаперечного права на освіту для людини та розуміння освіти як найважливішого фактора індивідуального добробуту і національного розвитку. Положення документа спрямовані на досягнення таких цілей: забезпечення доступності освіти для усіх; розширення освітніх можливостей для усіх; забезпечення безкоштовних базових освітніх послуг; підвищення грамотності населення; забезпечення гендерного паритету в освіті; підвищення рівня і якості освіти населення та ін.

Так, п. 1 ст. 1 названої декларації зобов'язує до надання усім людям – дітям, молоді, дорослим можливості здобуття освіти, задоволення їх базових освітніх потреб, необхідних для виживання, розвитку всіх здібностей, життєдіяльності в умовах дотримання людської гідності, всебічної участі в розвитку, підвищення якості свого життя, прийняття зважених рішень тощо. Досягнення цієї мети, відповідно до положень документа, можливе лише в результаті вжиття ефективних заходів із забезпечення якості освіти і подолання нерівності в цій сфері. Особливі зусилля уряди країн мають докладати для ліквідації дискримінації в освіті – соціальні групи, обділені в забезпеченні освітніх послуг, зокрема бідні, безпритульні діти, мігранти, представники етнічних, расових, мовних меншин, біженці, не повинні піддаватися жодній дискримінації у плані доступу до освіти. Окрему увагу в декларації сфокусовано на проблемі освіти людей з особливими потребами, обмеженими можливостями, вказано на необхідність забезпечення рівного доступу до системи освіти для них як невід'ємної частки суспільства [2].

У сукупності ці міжнародні документи проголошують право кожної людини на освіту, її здобуття без дискримінації у будь-якій формі і за будь-якими ознаками, незалежно від статевої, расової, релігійної, етнічної чи мовної належності, соціального походження, матеріального забезпечення, стану здоров'я, особливостей розвитку тощо. Саме їх положення заклали нормативні і концептуальні підвалини для забезпечення людям з особливими потребами доступу до системи освіти та умов для її здобуття. Вони зазнали подальшого розвитку в цілій низці сучасних документів та рекомендаційних матеріалів міжнародних соціальних, культурних, освітніх організацій (ООН, ЮНЕСКО, РЄ та ін.), які відображають консенсус країн світу щодо навчання і виховання осіб з особливими потребами

в межах їхніх національних освітніх систем. Суть цього консенсусу сьогодні криється передовсім у залученні дітей з особливими освітніми потребами – з інвалідністю, з обмеженими можливостями здоров'я, особливостями розвитку тощо – в навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи з метою їх оптимальної соціалізації, адаптації до суспільного життя [9].

Уперше найбільш виразно ідея інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в середовище загальноосвітньої школи окреслена в Саламанській декларації про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами (1994). Документ підкреслює необхідність і невідкладність забезпечення освіти для дітей, молоді та дорослих з особливими освітніми потребами в рамках звичайної системи освіти і містить конкретні рекомендації щодо втілення цієї ідеї на практиці. Вихідними положеннями документа є ствердження права кожної дитини на освіту, визнання унікальності її потреб, інтересів, можливостей, відмова від дискримінаційного ставлення, зобов'язання реорганізації систем освіти з метою задоволення освітніх потреб усіх дітей.

Декларація містить чітке послання урядам країн щодо надання з точки зору політики і бюджетних асигнувань найвищого пріоритету вдосконаленню їхньої системи освіти, що уможливило охоплення всіх дітей, незважаючи на індивідуальні відмінності або труднощі; прийняття у формі закону або політичної декларації принципу інклюзивної освіти, який передбачає відвідування школи усіма дітьми за відсутності серйозних ситуацій; розробки демонстраційних проєктів і заохочення обміну досвідом з іншими країнами; створення децентралізованих та спільних механізмів планування, моніторингу та оцінки освітніх послуг для дітей і дорослих з особливими освітніми потребами; заохочення участі батьків, громад та організацій осіб з обмеженими можливостями у процесах планування й ухвалення рішень щодо задоволення спеціальних освітніх потреб; докладання максимуму зусиль до розробки стратегій, що стосуються завчасного виявлення таких потреб, а також професійних аспектів інклюзивної освіти; гарантування укладання і впровадження програм підготовки вчителів для забезпечення освіти осіб з особливими освітніми потребами у звичайних школах.

Для виконання вимог і норм цієї декларації було також ухвалено Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994). Керівний

принцип, на якому ґрунтуються цей документ, полягає в ідеї інтеграції у межах шкільного освітнього середовища всіх дітей без огляду на фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовленнєві або інші особливості. Такий підхід дає змогу змінити соціальну та освітню перспективи, побороти дискримінаційні погляди у суспільстві, зліквідувати освітні та соціальні бар'єри для осіб з особливими потребами й обмеженими можливостями, встановлені стереотипним зосередженням на недоліках, а не на їхніх потенційних можливостях [11].

Задля цього реформа систем освіти, спрямована на охоплення шкільною освітою усіх дітей, зокрема і з особливими потребами, має ґрунтуватися на сприйнятті відмінностей між людьми як норми, на розумінні необхідності адаптації школи і освіти до потреб дітей, а не пристосовувати їх до задалегідь встановлених норм і стандартів щодо організації та характеру освітнього процесу. Школа, орієнтована на потреби дітей, їхні індивідуальні особливості, можливості і потреби дає змогу уникнути марної витрати ресурсів і краху надій, що часто є наслідком шаблонності освітнього процесу. Середовище такої школи виступає своєрідним прототипом орієнтованого на людей суспільства, в якому панує шанобливе ставлення до відмінностей та гідності всіх людей.

Тож документ пропагує реалізацію нового підходу до освіти осіб з особливими освітніми потребами, який забезпечує їх інтеграцію в традиційне освітнє середовище та абсолютну відмову від їх відчуження з огляду на труднощі та відмінності. Робота школи на основі цього підходу має будуватися на визнанні і врахуванні різних можливостей і потреб своїх учнів, забезпеченні різних видів і темпів навчання відповідно до їх особливостей, реалізації відповідної організаційної структури, стратегії навчання і виховання, наданні необхідної додаткової допомоги і підтримки. У таких умовах діти з особливими потребами можуть досягти найвищих результатів в освіті та соціальній інтеграції, порівняно із умовами спеціального освітнього закладу, залучення до якого має бути винятком, рекомендованим лише в рідкісних випадках та в разі крайньої необхідності.

Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами укладені як загальний посібник для планування дій у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами з метою перетворення практики їх залучення до звичайної системи освіти на невід'ємну частину національних концепцій, планів, програм розвитку

освіти та забезпечення права на освіту для усіх. Вони мають рекомендаційний характер і не можуть враховувати всього розмаїття ситуацій щодо освіти дітей з особливими освітніми потребами у різних регіонах і країнах світу, а відтак мають буди адаптовані й конкретизовані залежно від локальних потреб та обставин. Вони покликані слугувати основою для укладання національних, регіональних та місцевих планів дій, що відобразатимуть політичну волю влади і прагнення держави і суспільства забезпечити освіту для всіх.

Важливим документом, що закріплює прагнення світової спільноти до максимальної соціальної інтеграції осіб з особливими потребами, з обмеженими можливостями життєдіяльності, є Конвенція ООН щодо осіб з особливими потребами (2006), положення якої декларують зокрема і їхнє право на освіту без будь-якої дискримінації [8]. Насамперед у преамбулі документа підтверджено загальність, неподільність, взаємозалежність і взаємопов'язаність усіх прав людини й основоположних свобод, а також необхідність гарантувати особам з інвалідністю повне користування ними без дискримінації; наголошено на важливості актуалізації проблем інвалідності як складової відповідних стратегій сталого розвитку; визнано дискримінацію стосовно будь-якої особи за ознакою інвалідності ущемленням гідності й цінності, притаманних людській особистості; обґрунтовано цінний нинішній і потенційний внесок осіб з інвалідністю у загальний добробут і багатоманітність їхніх місцевих товариств; оцінено сприяння повному здійсненню особами з інвалідністю своїх прав людини та основоположних свобод як фактор зміцнення у них почуття причетності й досягнення значних успіхів у людському, соціальному та економічному розвитку суспільства тощо. Тож загальною метою цієї конвенції є заохочення, захист і забезпечення повного й рівного здійснення особами з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод, а також у заохочення поважання властивої їм гідності. Відповідно її засадничим принципами проголошено повагу до гідності людини з інвалідністю, її прав і свобод, відмову від будь-яких форм і видів дискримінації, рівність можливостей, повне й ефективне залучення та включення до суспільства [2, 6].

Окрему увагу в документі приділено питанням освіти осіб з інвалідністю. Зокрема, ст. 24 зобов'язує до абсолютного визнання права цієї категорії населення на повноцінну освіту й спрямування усіх зусиль на забезпечення повного розвитку їх людського потенціалу, а також почуття

гідності і самоповаги, створення належних умов розвитку особистості, талантів і творчості осіб з інвалідністю, а їхніх розумових і фізичних здібностей у найповнішому обсязі, надання особам з інвалідністю можливості брати активну участь у житті суспільства. Реалізація права осіб з інвалідністю на освіту, відповідно до положень згаданої конвенції, передбачає відмову від їх виключення через інвалідність із системи загальної освіти, надання доступу нарівні з іншими до інклюзивної, якісної та безплатної початкової й середньої освіти в місцях проживання, забезпечення в освітніх закладах розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби; надання всередині системи загальної освіти необхідної підтримки особам з інвалідністю для ефективного набуття знань і соціального розвитку.

У контексті питань освіти осіб з інвалідністю особливий акцент зроблено на забезпеченні можливості для їх повноцінної соціалізації, зокрема підкреслюється важливість створення умов для засвоєння життєвих та соціальних навичок, щоб полегшити повну й рівну участь людей з інвалідністю в процесі освіти і суспільному бутті. Серед заходів, які мають бути вжиті для виконання цих вимог документа, визначено такі: сприяння засвоєнню абетки Брайля, альтернативних шрифтів, підсилювальних та альтернативних методів, способів і форматів спілкування, а також навичок орієнтації та мобільності; створення умов для засвоєння жестової мови та заохочення мовної самобутності глухих; забезпечення навчання осіб з різними типами інвалідності за допомогою найбільш оптимальних мов, методів і способів спілкування та у максимально сприятливій для засвоєння знань і соціального розвитку атмосфері [2, 6].

Значимим міжнародним документом з питань інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в освітній простір традиційної школи є також розроблені під егідою ЮНЕСКО Керівні принципи політики у галузі інклюзивної освіти (2009) [10]. Цей документ охоплює дві частини: перша присвячена питанням актуальності проблем інклюзивної освіти в реаліях сьогодення, друга роз'яснює основні кроки на шляху до інклюзивності сучасної системи освіти.

Забезпечення інклюзивності освіти розглядається у документі як процес, спрямований на задоволення найрізноманітніших потреб усіх дітей, молоді та дорослих шляхом розширення їх участі в навчанні, культурній діяльності і житті спільноти, а також зменшення масштабів і усунення проблеми соціальної та освітньої сепарації осіб з особливими

потребами, обмеженими можливостями, особливостями розвитку і т. д. Цей процес пов'язується передовсім зі змінами та перетвореннями у змісті, підходах, структурах і стратегіях освіти, а його відмінною ознакою є ідея охоплення всіх дітей у межах звичайної шкільної системи.

Доцільність забезпечення інклюзивного характеру освіти обґрунтовується у документі низкою незаперечних аргументів. Перший – освітній – забезпечення належних умов, засобів навчання і виховання для усіх дітей з огляду на їх загальні та особливі потреби і можливості. Другий – соціальний – досягнення змін у поглядах щодо важливості різноманітності і відмінності людей шляхом спільного навчання всіх дітей і створення у такий спосіб основи для більш справедливого і недискримінаційного суспільства. Третій – економічний – вигідність створення і підтримання шкіл, які забезпечують освіту для всіх дітей без винятку, порівняно із високою вартістю формування складної системи різних типів навчальних закладів, що спеціалізуються на освіті різних груп дітей.

Перебудова системи освіти на основі принципів інклюзивності передбачає насамперед зміну уявлення про те, що проблемою є дитина з певними особливостями і перехід до розуміння того, що проблема криється в самій системі освіти. Забезпечення інклюзивності освіти обґрунтовується у документі як процес створення оптимального шкільного середовища, безпечного для здоров'я кожної дитини, сприятливого для її навчання, відповідного її рівню і потребам розвитку. Така освіта презентується у документі як ефективна не лише з академічної, а й з точки зору безпеки, особистісного і соціального розвитку дітей відповідно до їхніх специфічних рис, можливостей.

Тож документ пропагує і чітко прокладає шлях до інклюзивної освіти як однієї з основних стратегій, спрямованих на розв'язання проблем маргіналізації і соціального відчуження осіб з особливими освітніми потребами, втілення у життя їх права на освіту, реалізацію їх потреб в активній участі у житті суспільства. Водночас він підкреслює поступовість руху в напрямі до інклюзивності освіти, його системність і наскрізність для усіх рівнів і компонентів системи освіти.

Ідея забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на освіту на засадах інтегрованого підходу затверджена і положеннями Інчхонської декларації (2015) [6]. Головна ідея документа – перетворення життя людей за

ІНТЕГРАЦІЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СЕРЕДОВИЩЕ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

допомогою забезпечення неперервної якісної освіти протягом життя для кожного. В основу положень документа покладено гуманістичну концепцію освіти, яка передбачає усвідомлення значущості прав і гідності людини, соціальної справедливості, інклюзивності, захисту культурної, мовної та етнічної різноманітності. Декларація визначає освіту суспільним благом, одним з основоположних прав людини і основою для забезпечення інших прав. Відповідно до її положень освіта є необхідною умовою миру, терпимості, реалізації людського потенціалу і стійкого розвитку. Відтак декларація зобов'язує докладати максимум зусиль для забезпечення безперешкодного доступу, рівноправності та відкритості у сфері освіти, якості і результатів навчання протягом усього життя [6].

Висновки. Здійснений аналіз доводить, що ідея включення усіх дітей, незалежно від фізичних, психічних, інтелектуальних, культурно-етнічних, мовних тощо особливостей, до єдиної загальної системи освіти стала одним з ключових пріоритетів сучасної міжнародної освітньої політики. Її реалізація дає дітям змогу усвідомити здібності, таланти, відмінності й особливості один одного, розвивати соціальні контакти, формувати здатність взаємодіяти один з одним і з довкіллям. Такий підхід до організації освіти сприяє усвідомленню себе та інших незалежно від походження, стану здоров'я чи особливостей розвитку частиною соціальної спільноти і формуванню відчуття належності до неї. Він відкриває широкі перспективи для виховання толерантності учнів без особливих освітніх потреб, формування їх готовності до прийняття людських відмінностей і поваги до різноманітності, розвитку здатності до допомоги один одному, а також усвідомленню особливостей і труднощів життя людей з обмеженими можливостями, особливим потребами. Натомість для дітей з особливими потребами ідея навчання у межах єдиної загальної системи освіти створює передумови для більш повної реалізації потенціалу розвитку, активної участі в житті шкільної спільноти, а у віддаленій перспективі і для зайняття гідної ніші у суспільстві, послаблення соціальної нерівності щодо них.

Перспективи подальших розвідок. Виконане дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. До перспектив подальших досліджень належить аналіз міжнародних тенденцій розвитку освіти осіб з особливими освітніми потребами в загальноосвітній школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. В., Оганян К. М., Копытенкова О. И.

Социально защищенные и незащищенные семьи в изменяющейся России. 1999. Санкт-Петербург, Россия: Сударыня.

2. Всемирная декларация об образовании для всех. 1990. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/jomtien.pdf

3. Давиденко Г. В. Инклюзия у вищих навчальних закладах Європейського Союзу: монографія. 2015. Вінниця, Україна: ТОВ "Нілан-ЛТД".

4. Декларація соціального прогресу та розвитку. 1969. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_116#Text

5. Заєркова Н. В., Трейтяк А. О. Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків. Київ, 2016. Україна: Київський університет імені Бориса Грінченка.

6. Инчхонская декларация. Образование-2030: обеспечение всеобщего инклюзивного и справедливого качественного образования и обучения на протяжении всей жизни. 2015. URL: <https://elib.bspu.by/bitstream/doc/47482/1/%D0%98%D0%BD%D1%87%D1%85%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%20%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%BD%D1%80%D0%BD%D1%88%D0%BB%D1%8F.pdf>

7. Іноземцева С. Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства. *Vzdelávanie a spoločnosť. Medzinárodný nekonferenčný zborník*, 1. 2016. С. 273–279. Prešov. Slovakia.

8. Конвенція про права осіб з інвалідністю. 2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.

9. ООН. Конвенція про права інвалідів. 2006. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

10. Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования. 2009. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849r.pdf> Саламанська декларація про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text.

11. Саламанська декларація про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text

12. Скрипник Т. В. Стратегії класного менеджменту для інклюзивного середовища. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* / 2017. №9(2), С. 215–223.

13. Софій Н. З. Організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі: дисертація канд. пед. наук: спеціальність 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Київ, 2017. Україна: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

14. Таранченко О. М. Система спеціального навчання дітей зі зниженим слухом в Україні (історичний аспект). Київ, 2007. Україна: “ЛІТО”.

REFERENCES

1. Boiko, V. V., Oganian, K. M., & Kopytenkova, O. I. (1999). Sotsyalno-zashchischennyye i niezashchischennyye semi v izmeniyushcheisya Rossii [Socially defended and not defended families in a changing Russia]. Sankt-Peterburg, Russia: Sudarynia. [in Russian].

2. Vsiemirnaia deklaraciya ob obrazovanii dlia vsiekh (1990). [World declaration on education for all]. Available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/jomtien.pdf [in Russian].

3. Davydenko, G. V. (2015). Inklusia u vyshchkykh navchalnykh zakladakh Yevropeiskogo Soiuzu: monografiia [Inclusion in higher educational establishments of European Union: monograph]. Vinnytsia, Ukraina. [in Ukrainian].

4. *Declaraciia socialnogo progresu i rozvytku.* (1969). [Declaration of social progress and development]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_116#Text. [in Ukrainian].

5. Zaierkova, N. V., & Treitiak, A. O. (2016). Inkluzivna osvita vid A do Ya: poradnyk dlia pedagogiv i batliv [Inclusive education from A to Z: the reference book for pedagogues and parents]. Kyiv, Ukraina: Kyiv Borys Grinchenko University. [in Ukrainian].

6. Inchkonskaia deklaraciia. Obrazovanie-2030: obespechenie i obuchenie na protiazhenii vsiei zhyzni (2015). [Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all]. Available at: <https://elib.bspu.by/bitstream/doc/47482/1/%D0%98%D0%BD%D1%87%D1%85%D0%BED0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%20%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F.pdf> [in Russian].

7. Inozemtseva, S. (2016). Specialna osvita na

suchasnomu etapi rozvytku suspilstva [Special education at the present stage of socjety development]. *Vzdelávanie a spoločnosť. Medzinárodný nekonferenčný zborník*, 1. pp. 273–279. Prešov, Slovakia. [in Ukrainian].

8. Konvenciia pro prava osob z invalidnistiu. (2006). [Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text. [in Ukrainian].

9. OON. Konvenciia pro prava invalidiv (2006). [Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 [in Ukrainian].

10. Rukovodiashchiie printsyipy politiki v oblasti inkluzivnogo obrazovaniia (2009). [Policy Guidelines for Inclusive Education.]. Available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849r.pdf> [in Russian].

11. Salamanska deklaraciia pro pryncypy, polityku i praktichnu diialnist u sferi osvity osob z osoblyvymy potrebamy (1994). [The Salamanka statement and framework for action on special needs education]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text [in Ukrainian].

12. Skrypnyk, T. V. (2017). Strategii klasnogo menegementu dlia inkluzivnogo seredovyscha [Strategies for classroom management for inclusive environment]. *Aktualni pytania kprekciinoi osvity (pedagogichni nauky)*, No. 9(2), pp.215–223. [in Ukrainian].

13. Sofiy, N. Z. (2017). Organizaciyno-pedagogichni umovy integrovanogo suprovodu uchniv z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v inkluzivnomu navchalnomu zakladi [Organizational and pedagogical conditions of integrative supervision of students with special educational needs in the inclusive educational establishment]. *Candidate's thesis*. Kyiv, Ukraina: Instutute of Special Pedagogy and Psychology named after Mykola Yarmachenko of NAES of Ukraine. [in Ukrainian].

14. Taranchenko, O. M. (2007). Systema specialnogo navchannia ditei zi znyzhenym slukhom v Ukraini (istorychnyi aspekt). [The system of special education for children with hearing impairment in Ukraine (historical aspect)]. Kyiv. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.09.2020

“Будь-яке навчання людини, є не що інше, як мистецтво сприяти прагненню природи до свого власного розвитку”.

*Йоганн Генріх Песталоцці
видатний швейцарський педагог-новатор*

